

A marosvásárhelyi Teleki-theca

Teleki Sámuel arcképe

„Ifjúságotól fogva nagy költséggel, szorgalmatossággal és fáradsággal szerzett... könyveimet... hagyom és legálom, mint Házam- és Familiámbeli örökös Fidei Commissumot, Maradékiimnak és Successoraimnak gondviselések és jótállások alatt, a Tudományoknak Nemzetemben s Hazámban elő-mozdítások-
ra...“ — írja végrendeletében gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár. A könyvek, melyek felett rendelkezett, már korábban is hatalmas értéket képviseltek; a kancellár a felvilágosult tudós hozzáértésével és a bibliofil gyűjtőszenvédélyével válogatta össze közel negyvenezer kötetnyi könyvtárát Európa minden részéből. Hivatali kötelezettségei miatt élete nagy részét külföldön, főleg Bécsben töltötte, de soha egy pillanatig sem feledkezett el magyar voltáról, erdélyi származásáról; korában ő a hazai tudományok legbőkezűbb mecénása, legbuzgóbb támogatója. Kazinczy elragadtatott sorokat szentel könyvtárának, Bod Péter neki ajánlja a Magyar A'henast, széleskörű levelezése eleven kapcsolatot tart fenn a kor csaknem valamennyi hazai írójával, tudósá-

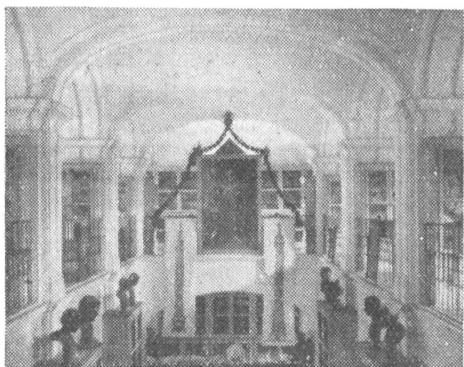
val, könyvgyűjtőjével. Mint tudós bibliográfus, maga készíti el könyvtárának katalógusát, melyek négy kötetben 1796—1819-ig láttak napvilágot. 1799-ben kezdi építtetni könyvtárát Marosvásárhelyen egy bécsi építész tervei alapján, amely az L alakú épületet U alakúra egészíti ki s az új szárny földszinti részében nyernek elhelyezést a könyvek, amelyeket éveken keresztül nagy gonddal, ládákban szállítanak le Bécsből. Ma is elfogódva lép be a látogató a hatalmas, 26 × 13 méteres csannokszerű könyvtárterembe, mely galériás megoldásával, a klasszikus stílus nemes egyszerűségével valóban a tudomány templomává avatja a helyiséget. 1805-ben Teleki maga is meglátogatja kedves könyvtárát, melyet élete fő alkotásának érez, könyvtárosának is ezt írja: „a Bibliothecam nekem kiváltképen szívemen vagyon“. Gyakran rövidítve „thecának“ nevezi s látogatottsága felől állandóan érdeklődik Bécsből: „...vagy-on-é valami becse Bibliothecamnak? Kik járnak oda vagy curiositásból, vagy olvasni?“ Gondoskodik könyvei jövőjéről is, végrendeletében öt házat és 56 hold földet hagy mint hitbizományi vagyont könyvtárára, hogy ezek jövedelméből fiú-utódja felügyelete és az erdélyi Református Fő Consistorium „superattentioja“ (főfelügylete) alatt a könyvtárát gyarapítsák, fejlesszék és mindenkor közhasználatra bocsássák. Sajnos, nem így történt. Teleki Sámuelnek 1822-ben bekövetkezett halála után utódai nem törődtek a végrendelettel, a jövedelmet a maguk zsebébe rakták, magát a könyvtárát pedig kizárólagos tulajdonukként kezelték, amelybe beleszólási joga senkinek sincs. Az erdélyi református egyház hiába igyekezett évtizedeken át érvényesíteni ellenőrzési jogát, a Teleki grófok minden ilyen kísérletet megghiúsítottak. A

A Teleki-theca épületének belső udvara

könyvtár, amely a kancellár korában még élő könyvtár volt, a görög és latin klaszszikusokon és az értékes magyar gyűjteményen kívül még encyklopedikusan tartalmazta a kor leghaladóbb tudományát és irodalmát — gyarapodás híján egyre kevesebb olvasót vonzott és a század folyamán könyv-múzeummá merült, ahová hónapokon keresztül alig vetődik egy-két látogató.

De akadtak abban a korban is olyanok, akik fel merték emelni szavukat az ellen, hogy a méltatlan utódok kezén a nemzetet illető roppant kultúrkinccs parlagon heverjen és a könyvtár gyarapítására szánt jövedelmet vétkesen elkezéjék. Száva Farkas, egy lelkes marosvásárhelyi tanár hírlapi cikkeket közöl a könyvtár állapotáról, majd amikor a könyvtár tulajdonába tartozó ingatlanokat Teleki Sámuel, a kancellár unokája saját nevére telekkönyvezeti, az ország közvéleménye is felfigyel. A református egyház óvatos, nem igen mer ujjat húzni a Teleki grófokkal s csak több mint tíz év után, 1873-ban a közvélemény nyomására indítja meg a polgári pert. A parlamentben Orbán Balázs interpellál ebben az ügyben, bátor kiállása méltó elismerésünkre. „Amidőn ezt teszem — hangzik a felszólalás —, öntudatával bírok annak, hogy nagyon kényes kérdést fejegetek. Tudom, hogy nagy haragot zúdítok magam ellen; lehet, hogy üldözéseleknek, megtámadásoknak leszek kitéve, miként voltak mindazok, kik e botrányos ügyben a nemzet jogáért védőleg föl merték szavukat emelni; de elvégre is nem azért vagyunk e helyen, hogy egyeseknek vagy testületeknek a nemzet rovására elkövetett vétkeiket palástoljuk.“ Az interpelláció nyomán országos hírlapi vita indul, maga az érdekelt fél, Teleki Sámuel pedig minősíthetetlen hangon, az arisztokrata göggyével, az uralkodó osztály biztonságával válaszol: Orbán Ba-

.A marosvásárhelyi Teleki-theca belseje

A katalógus első kötetének címlapja

lázs „... mint a párisi commune undorító harcaiban justificált gaminok magyar kiadású példánya, sietett felhasználni az alkalmat, hogy — a képviselői immunitás mentelme alatt — bennem a magyar birtokost és egy főrangú család tagját az ország proletár közönsége előtt szennyes rágalmaival gyűlöltté tette.“ A párizsi kömmünre való hivatkozás nagyon jellemző a 70-es évek Magyarországára. Természetesen az ügyben nem történik semmi, a kormány télen marad, a pert pedig a Curia 1885-ös ítélete fejezi be, amely lényegében a Teleki grófok javára ítélt. A könyvtár életében tehát nem történik változás, tovább éli a maga elszigetelt életét a kis vidéki városkában, jóformán semmi hatást sem gyakorolva annak kulturális életére. Csak egyes kutatók keresik fel, Szabó Károly például évekig dolgozik itt. 1918 szeptemberében a könyvtár állami átvételéről tárgyalnak, a politikai események azonban meggátolják ezt. A két háború közötti időben folytatódik a hanyatlás, a könyvtár akkori gondnoka, a könnyelmű Teleki Károly már arra vetemedik, hogy áruba

bocsátja a theca féltett kincseit. Így kerül Amerikába a könyvtár egyetlen Corvinája s valószínűleg hasonló sorsra jutottak azok az értékes könyvek is, amelyek ma hiányoznak az állományból. De közben a könyvtár híre észrevétlenül nőni kezd, egyre többen jönnek tudósok, könyvgyűjtők, laikus érdeklődők, akiket vonz a nem mindennapi látvány, hogy egy XVIII. századi páratlanul gazdag könyvtárat a maga eredeti mivoltában, korabeli elrendezésben láthassanak. A könyvtár idegenforgalmi látványosság lesz, amelyet csodálnak, de nem használnak. Az érdeklődés megnövekedésében nagy szerepe van Gulácsy Károlynak, aki 1907—1942-ig könyvtárnoka a thecának s több cikkében ismerteti annak kincseit. 1925-ben már több mint 300 látogató fordul meg a könyvtárban, 1942-ben pedig másfélezernél is több. Ugyanakkor megpróbálkoznak a könyvtár jogviszonyainak új rendezésével is, alapítványnak nyilvánítják és létrehozzák az Alapítványi Tanácsot, melyben most már az erdélyi református egyháznak jut a vezető szerep, a Teleki családdal egyetértésben. A kezdeményezést azonban újra elsodorják a háborús események.

Csak a felszabadulás után ébredt új életre a Teleki-könyvtár. A Román Népköztársaság államosította és nyilvános, tudományos közintézménnyé tette, megnyitva ezzel az utat a kutatók előtt. Különösen a régi magyar történelemre és irodalomra találhatók itt értékes kútfők, melyeket ma már fel is használnak, feldolgozásuk folyamatban van. Az állami átvétel előtti rendezetlen állapotok is megszűnőben vannak, szakképzett könyvtárosok tárják föl az anyagot, modern betű- és szakrendi cédulakatalógus készül az egész állományról. Mivel a könyvtár jellege továbbra is dokumentációs, új beszerzés nincsen, de egész Erdély területéről ide szállítják azt a régi, főleg egyházi eredetű dokumentációs könyvanyagot, melyeket eredeti helyükön nem tudnak kellően megőrizni és a kutatók rendelkezésére bocsátani. Így a legutóbbi években kb. 16 és félezer kötet jutott a könyvtár birtokába, különösen értékes anyaggal szolgált a volt mihházi ferenc-rendi kolostor és a székelykeresztúri unitárius gimnázium, ahonnan ritka hungaricák, ősnymotványok, sőt unicumok kerültek elő. Az újonnan érkezett könyveket nem keverik össze a Teleki Sámuel-féle törzsanyaggal, sőt ebben is igyekeznek visszaállítani az eredeti szakbeosztású raktározási rendet, amely az elmúlt száz év alatt, különböző könyvtárosok kezén nem egy helyen összezavarodott. Ebben fáradozik most Fiklk László, a könyvtár újonnan kinevezett vezetője.

Készül az új, pontos kimutatás a könyvtárban őrzött kéziratokról, hungaricákról, ősnymotványokról, melyeket Kónya Imre könyvtáros készít. Emellett állandóan folyik az újonnan bekerülő anyag feldolgozása, valamint a könyvtárban dolgozó kutatók munkájának támogatása és a könyvtárvezetés az egyre nagyobb számú látogató számára. Szemben az 1954. évi 1226 látogatóval, ebben az évben csak július 1-ig 1044-en fordultak meg a könyvtárban. Májusban régi orvosi és gyógyszerészeti könyvekből kiállítást rendeztek, melyet kedves bejegyzés örökít meg a vendégkönyvben: „1955. május 13. nevezetes dátum a könyvtár épületében. Az Orvosi Főiskola 10 éves jubileuma alkalmával a könyvtárban rendezett emlékkiállítás céljára ideiglenesen villanyvilágítást vezettek be. 150 év óta először gyúlt ki mesterséges fény az ősi falak között.”

Az állandó villanyvilágítás és gázfűtés bevezetése a könyvtárterembe már tervbe van véve, hasonlóképpen a könyvtár hivatali helyiségeinek modernizálása, az olvasóterem új bútorzata. A problémák elsősorban a fejlődésből adódtak: a megnövekedett állományhoz több helyre, több munkaerőre lenne szükség. A kulturális ügyek minisztériumának könyvtári osztálya a legnagyobb megértéssel viseltetik a könyvtár problémái iránt, új helyiségek már kilátásban is vannak.

Jelenleg a könyvtárban 950 RMK kötetet, köztük 62 unicumot őriznek, 40 ősnymotványt, 352 kéziratot, köztük Bod Péter kézirateit. Számos Aldust, Elzeviret és sok könyvészeti ritkaságot, nyomdászati remekművet találhatunk még itt. A teljes Piranesius rézmetszetgyűjteményt, Jansonius Cosmographiáját, mely 1566—1661-ig készült, Calepinus 11 nyelvű szótárának 1596-os baseli kiadását stb. A könyvek mind a legdíszesebb, legpazarabb kötésekben pompáznak, részben eredeti kötésben, részben a kancellár által kötve.

A Teleki-könyvtár jövő fejlődésének távlatában valószínűleg alapja lesz egy erdélyi nemzeti könyvtárnak, amely mint a bukaresti román nemzeti könyvtár magyar nyelvű fiókintézménye Marosvásárhelyen, a Magyar Autonóm tartomány központjában fog továbbra is székelni és fogja szolgálni a román-magyar kulturális együttműködést. A népi demokratikus rendszer nem szavakkal, hanem tettekkel bizonyítja be, hogy megbecsüli a múlt kulturális örökségét, megőrzésére, feltárására jelentős áldozatokat hoz. A könyvtár — megalapítása óta először — most tölti be azt a fontos művelődési szerepet, amelyre alapítója szánta.

Somkúti Gabriella